Н.В. **Ковтун**, д-р екон. наук, проф.,
А.І. **Ігнатюк**, д-р екон. наук, доц.

ПРІОРИТЕТНІ ГАЛУЗІ ЕКОНОМІКИ: ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ ТА ОЦІНКА ДЛЯ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

Узагальнено підходи до визначення пріоритетних галузей економіки, зроблено оцінку накопиченого потенціалу та рівня розвитку українських підприємств різних видів економічної діяльності з метою з'ясування можливостей та напрямів модернізації економіки України.

Approaches of identifying priority industries of economics are generalized, potential and development of Ukrainian enterprises in various types of economic activity are estimated in order to clarify the opportunities and directions of Ukrainian economic development and modernization.

Ключові слова: види діяльності, пріоритетні галузі економіки, моделі економічного розвитку.

Keywords: types of activities, priority industries, models of economic development.

Галузева політика як чинник розвитку національної економіки має орієнтувати національне господарство на вибір пріоритетних видів діяльності, які, з одногу боку, забезпечать зростання виробництва цієї, а також суміжних галузей, а з іншого – створять передумови для скорочення видів діяльності, які гальмують розвиток країни. Пріоритетність розвитку видів економічної діяльності визначається на основі стратегічних завдань та цілей, які бажає досягнути економіка певної країни, серед яких: раціональне використання ресурсів; забезпечення максимально можливої ефективності; забезпечення гідного рівня життя населення; зміцнення економічної незалежності; оздоровлення екологічного стану. Для України стратегічною метою галузевої політики можна визначити створення високотехнологічного, конкурентоспроможного, високоефективного виробничого комплексу, який забезпечить економічну незалежність, національну безпеку країни, високий рівень життя населення, оздоровлення екологічного стану і інтеграцію України в систему світогосподарських зв'язків на взаємовигідних умовах.

Проблемам аналізу пріоритетних галузевих ринків присвячено багато робіт вітчизняних та зарубіжних економістів, зокрема, С. Авдашевої, В. Базилевича, О. Білоруса, В. Бодрова, З. Борисенко, Д. Вернона, В. Віскузі, А. Вуроса, А.Гальчинського, Д. Гарінгтона, П.Єщенка, Б. Кваснюка, В. Лагутіна, Т. Осташка, М. Портера, В. Точиліна, Г. Филюк, А. Чухна, А. Шегди та інших. Суттєвий внесок у дослідження пріоритетних галузей зробили Ю.М. Бажал, С.Ю. Глазьєв, у роботах яких розкриті пріоритетні галузі на основі теорії технологічних укладів, Р. Кейвз та Л.В. Рой, які досліджували стратегічні цілі, на основі яких можна визначити «локомотивні» галузі економіки, а також М. Портер у теорії конкурентних переваг.

Проте, на нашу думку, доцільним є аналіз підходів до визначення пріоритетних галузей економіки, оцінка можливостей модернізації економіки України, обґрунтування стратегічних завдань та напрямів реалізації даних пріоритетів економічної політики.

Метою роботи є узагальнення підходів до визначення пріоритетних галузей економіки, оцінка накопиченого потенціалу та рівня розвитку українських підприємств різних видів економічної діяльності з метою з'ясування можливостей модернізації економіки України.

У довгостроковій перспективі найважливіший критерій вибору пріоритетних галузей економіки визначений у теорії техніко-економічного розвитку, головні положення якої відображені у наукових школах, які продовжують дослідження М.Д. Кондратьєва [2] та Й. Шумпетера [3], що обґрунтовують еволюційний підхід до дослідження процесів економічного розвитку шляхом аналізу системи технологічних, виробничих, фінансових, торговельних, соціальних взаємозв'язків та взаємозалежностей.

Розвиток країн у середньостроковій перспективі, на наш погляд, визначають моделі економічного розвитку країн, які можна поділити на ресурсно-, експортно-орієнтовані, орієнтовані на імпортозаміщення та інноваційно-орієнтовані (табл. 1).

Таблиця 1. Визначення пріоритетних галузей економіки на основі моделі економічного розвитку країни

Моделі економічного розвитку	Ресурсо-орієнтовна	Видобувні галузі, галузі первинної переробки
	Експортно-орієнтовна	Галузі, підприємства яких конкурентоспроможні на зовнішніх ринках
	Імпортозаміщення	Галузі, підприємства яких виробляють продукцію аналогічну тій, що імпортується
	Інноваційно-орієнтовна	Галузі, що використовують інноваційні технології або виробляють інноваційну продукцію

Ресурсно-орієнтована модель економічного розвитку є характерною для країн, які мають значні запаси ресурсів, і спрямовують розвиток шляхом їх інтенсивного видобутку та продажу. Традиційно вважається, що країни, які застосовують такий варіант розвитку економіки, є менш економічно розвиненими, ніж країни з невеликими запасами.

Вперше у 1993 р. Р. Ауті для опису ситуації, при якій країни, що багаті на природні ресурси, були не в змозі використовувати це багатство для розвитку власної економіки і, навпаки, мали низькі темпи економічного зростання, застосував термін «прокляття ресурсів» [4, с. 155-171]. Проте, дослідження у цьому напрямі були розпочаті ще у 80-ті роки XX ст., зокрема у роботі Дж. Сакса і А. Уорнера [5]. Одним із яскравих прикладів ресурсо-орієнтовної країни є нафтовидобувні країни. Деякі автори стверджують, що приток фінансів, що пов'язаний із іноземною допомогою, може мати вплив, що аналогічний «прокляттю ресурсів» [6]. Проте деякі країни, що також мають достатньо природних ресурсів, можуть досягати значних економічних результатів, не використовуючи у якості пріоритетних видобувні галузі, зокрема, США, Норвегія, ін.

В останні роки поняття «прокляття ресурсів» було піддано сумніву [7]. Нові дані показують, що точніше казати про «прокляття нерозвинутої економіки», оскільки значні обсяги експорту сировини свідчать про те, що національна економіка не здатна перетворювати сировину у готову продукцію. Низькі ж темпи зростання для нерозвинутої економіки, що страждає від структурних диспропорцій, явище закономірне.

Якщо в якості пріоритетного напрямку розвитку країни обирається виробництво конкурентоспроможної на світовому ринку продукції, з метою орієнтації економіки країни на світову кон'юнктуру та отримання більшої частки світового ринку, то головними чинниками розвитку галузевого ринку вважаються завдання держави щодо стимулювання галузей, які орієнтовані на експорт своєї продукції. Внаслідок запровадження експортно-орієнтовної моделі країна залучається до світового господарства, світових ресурсів та технологій. Розвиток сильних конкурентних галузей забезпечує мультиплікативний ефект розвитку інших галузей, надходження до бюджету, залучення валютних засобів в країну та їх інвестування у розвиток виробництва та сфери послуг національної економіки. Прикладами країн, де успішно реалізовувалася дана модель до останнього часу, є Норвегія, Японія, Південна Корея, Малайзія, Сінгапур, Таїланд, останнім часом Китай.

Інша модель розвитку економіки спрямована на розвиток внутрішнього ринку шляхом підвищення рівня національного виробництва. Вона має назву «імпортозаміщення» та передбачає проведення протекціоністської політики, підтримку стабільного курсу національної валюти як засобу боротьби з інфляцією. Модель імпортозаміщення сприяє покращенню структури платіжного балансу, нормалізації внутрішнього попиту, забезпеченню зайнятості, розвитку машинобудівних галузей, наукового потенціалу. Разом з цим, наслідком її запровадження є самоізоляція від нових тенденцій у світовій економіці, відставання від розвинутих країн з приводу відсутності внутрішніх резервів до зростання, недостатня кількість продукції, яка б забезпечувала потреби споживачів, відсутність досвіду конкурентної боротьби та виживання з боку національних виробників.

Заміщення імпорту лише тоді можна вважати успішним, коли існує попит на вітчизняні товари у споживачів і виробників. Дослідження показують, що заміщення імпорту, тобто фізичне заміщення імпортованих товарів на відповідну кількість місцевих, лише у вузьких межах дозволяє збільшити виробництво.

Чим більшим у структурі економіки є обсяг таких базових галузей як важка та гірничодобувна промисловість, металургія, енергетика та ін., тим більше вона є самодостатньою і менше є відкритою для зовнішніх впливів. Разом з цим, якщо в умовах залежності економіки від кон'юнктури світових ринків (зменшення попиту, наявності митних бар'єрів, скорочення квот або ембарго) велика частка продукції цих галузей спрямована на експорт, країна може опинитися у скрутному становищі. Прикладом тому є сучасне становище в українських металургійній та хімічній галузях, наслідком чого є девальвація гривні до долара [8].

Головним фактором переходу до імпортозаміщення є зростання доходів населення країни. Проте, сьогодні існує інший шлях – імпортозаміщення на основі інноваційної моделі розвитку, особливо в умовах домінування фундаментальної науки. Саме тому пріоритетним напрямком економіки багатьох країн стає розвиток новітніх технологій, нагромадження виробничо-економічного та соціально-організаційного потенціалу нововведень. Запроваджується інноваційна модель, в основі якої інвестування фінансових засобів у розробку та використання нової продукції, технологій, організацію виробництва, що призводить до підвищення науково-технічного потенціалу країни, її конкурентноздатності у світовому просторі, стимулювання розвитку освітніх інститутів та високопрофесійних кадрів, створення робочих місць та стимулювання попиту, розвитку обробної промисловості та сфери інформаційних послуг. Але дана модель розвитку вимагає суттєвого втручання держави в економіку із використанням неринкових методів стимулювання інноваційного розвитку виробництва, великих витрат на розвиток інноваційної інфраструктури, оновлення виробничого апарату промисловості.

Вибір найбільш перспективних, конкурентоспроможних видів економічної діяльності має ґрунтуватися на: аналізі реального стану розвитку економіки; оцінці засобів забезпечення стабільної конкурентоспроможності продукції; оцінці місткості ринків збуту у країні та за її межами; визначенні можливих економічних наслідків, виборі певного варіанту галузевої політики.

У Програмі економічних реформ України на 2010-2014 рр. «Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава» визначено такий напрямок стратегічних перетворень, як модернізація інфраструктури й базових секторів економіки шляхом усунення усталених структурних проблем в енергетичній, вугільній, нафтогазовій галузях і ЖКГ, а також розвитку транспортної інфраструктури й ринку землі [1].

Для визначення можливих пріоритетних галузей економіки, які мають на сьогоднішній день потенціал для розвитку, проаналізуємо ***види економічної діяльності*** в Україні за наступними напрямами та показниками:

1. ***Ресурсний потенціал***: капіталоозброєність; матеріально-технічний потенціал (вартість основних засобів у розрахунку на одне підприємство).

2. ***Зростання потенціалу***: індекси основних засобів до попереднього року; індекси фізичного обсягу валової доданої вартості (ВДВ).

3. ***Результати діяльності***:

1) *за загальноекономічними показниками*: капіталовіддача; фактична виробнича потужність (ВДВ на одного суб'єкта ЄДРПОУ); рентабельність / збитковість; частка валового прибутку у ВДВ; частка оплати праці у ВДВ;

2) *за використанням праці*: продуктивність праці; середньомісячна оплата праці.

4. ***Масштаб підприємств***: середньорічна кількість найманих працівників на одному підприємстві

Для аналізу побудуємо рейтинг видів економічної діяльності із використанням методу багатовимірних середніх.

Аналіз динаміки капіталоозброєності підприємств за усіма видами діяльності, що був проведений авторами, свідчить про зростання цього показника у 2000-2009 рр., причому в середньому з 2000 р. до 2009 р. цей показник збільшився втричі. Найвищою капіталоозброєністю підприємств за видами економічної діяльності характеризуються підприємства у галузі операцій з нерухомим майном, оренди, інжинірингу та надання послуг підприємцям. Найбільш повільно зростання капіталоозброєності відбувалося в освіті, наданні комунальних та індивідуальних послуг; діяльності у сфері культури та спорту, що є природнім для цих видів діяльності.

Найвищій рівень матеріально-технічного потенціалу у підприємств добувної промисловості, друге місце – у виробництві та розподілі електроенергії, газу та води, третіми є підприємства транспорту та зв'язку, переробна промисловість є лише 6-ою за рангом (Табл.2).

Таблиця 2. Рейтинг ресурсного потенціалу українських підприємств у 2001-2009 рр. за видами економічної діяльності

Види діяльності	Капіталоозброєність		Матеріально-технічний потенціал		Рейтинг ресурсного потенціалуя	
	Середня	Ранг	Середня	Ранг	Середня	Ранг
Будівництво	0,475	13	0,306	13	0,468	13
виробництво та розподілення електроенергії, газу та води	2,061	2	20,739	2	10,957	2
Діяльність готелів та ресторанів	0,983	7	0,384	12	0,589	12
Діяльність транспорту та зв'язку	1,879	3	5,587	3	3,468	3
добувна	1,404	4	25,591	1	14,792	1
Економіка	1,000	6	1,000	9	1,000	9
Надання комунальних та індивідуальних послуг; діяльність у сфері культури та спорту	0,568	11	0,137	14	0,327	14
Операції з нерухомим майном, оренда, інжиніринг та надання послуг підприємцям	4,477	1	2,242	5	2,408	4
Освіта	0,330	14	1,217	7	1,842	7
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	0,249	15	1,173	8	2,062	6
переробна	0,940	8	1,887	6	1,606	8
Промисловість	1,180	5	3,200	4	2,357	5
Сільське господарство, мисливство, лісове господарство	0,640	10	0,909	10	0,962	11
Торгівля; ремонт автомобілів, побутових виробів та предметів особистого вжитку	0,495	12	0,113	15	0,284	15
Фінансова діяльність	0,668	9	0,871	11	0,970	10

Джерело: розраховано авторами на основі Статистичних щорічників України за 2001-2009 рр.

Найнижчі позиції у торгівлі, ремонті автомобілів, наданні комунальних послуг, будівництві, діяльності готелів та ресторанів, фінансовій діяльності та сільському господарстві.

Таким чином, за ресурсним потенціалом перші місця обіймають підприємства добувної промисловості, виробництва та розподілу електроенергії, газу та води, транспорту та зв'язку. Три останні – підприємства торгівлі, ремонту автомобілів, побутових виробів та предмету особистого вжитку; що займаються наданням комунальних, індивідуальних послуг, у сфері культури та спорту; будівництва. Підприємства переробної промисловості на 8 місці, а сільського господарства – на 11-ому (див. Табл.2).

Оцінка зростання потенціалу у 2001-2009 рр. засвідчила провідні позиції підприємств, що займаються фінансовою діяльністю, торгівлею та ремонтом автомобілів, будівництвом (див. Табл.3). За індексом основних засобів у рейтингу саме ці види діяльності займають три перші місця.

Таблиця 3. Рейтинг зростання потенціалу за видами економічної діяльності у 2001-2008 рр.

Види діяльності	Індекси основних засовів (до попереднього року)		Індекси фізичного обсягу ВДВ		Рейтинг зростання потенціалу	
	Середня	Ранг	Середня	Ранг	Середня	Ранг
Будівництво	1,045	3	0,957	13	1,001	8
виробництво та розподілення електроенергії, газу та води	0,983	13	0,938	15	0,960	15
Діяльність готелів та ресторанів	1,016	4	1,107	2	1,061	3
Діяльність транспорту та зв'язку	1,012	6	1,013	6	1,012	6
добувна	1,013	5	0,978	10	0,995	10
Економіка	1,000	8	1,000	8	1,000	9
Надання комунальних та індивідуальних послуг; діяльність у сфері культури та спорту	0,999	10	1,053	4	1,026	5
Операції з нерухомим майном, оренда, інжиніринг та надання послуг підприємцям	0,990	11	1,080	3	1,035	4
Освіта	0,978	15	0,948	14	0,963	14
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	0,988	12	0,960	12	0,974	13
переробна	1,004	7	1,006	7	1,005	7
Промисловість	1,000	9	0,972	11	0,986	12
Сільське господарство, мисливство, лісове господарство	0,980	14	0,993	9	0,986	11
Торгівля; ремонт автомобілів, побутових виробів та предметів особистого вжитку	1,090	2	1,051	5	1,070	2
Фінансова діяльність	1,151	1	1,111	1	1,131	1

Джерело: розраховано автором на основі Статистичних щорічників України за 2001-2009 рр.

Найгірша ситуація в освіті (15); сільському господарстві (14); виробництві та розподілі електроенергії, газу та води (13); охороні здоров'я та на наданні соціальної допомоги (12); операціях з нерухомим майном, оренді, інжинірингу, наданні послуг підприємцям (11); наданні комунальних та індивідуальних послуг (10). Підприємства добувної та переробної промисловості на 5-ому та 7-ому місцях відповідно.

Оцінка зростання потенціалу за індексами фізичного обсягу ВДВ показала найбільше зростання у готельному та ресторанному бізнесі, підприємствах, що займаються операціями з нерухомим майном, фінансовою діяльністю.

У рейтингу за цим показником перше місце у підприємств, що займаються фінансовою діяльністю, друге – у готелів та ресторанів, третє – операції з нерухомим майном, оренда, інжиніринг та надання послуг підприємцям. Підприємства переробної промисловості посідають лише 7-оме місце, добувної промисловості – 10-те, сільського господарства – 9-те (див. Табл. 3).

Таким чином, в цілому за показниками зростання потенціалу в Україні у 2001-2009 рр. перше місце займали підприємства, що займаються фінансовою діяльністю (1), торгівлею, ремонтом автомобілів (2), готельним та ресторанним бізнесом (3), операціями з нерухомим майном, орендою, інжинірингом (4), наданням комунальних та індивідуальних послуг (5), тобто невиробничої сфери.

Всі підприємства промисловості на 12 місці, серед них добувної промисловості – 10, переробної – 7, щодо виробництва електроенергії, газу та води – 15. Сільське господарство за показниками розвитку лише 11-те.

Як зазначалося раніше, результативність видів економічної діяльності характеризувалася авторами за системою загальноекономічних показників та показниками використання праці. Одним із найбільш важливих показників результативності є капіталовіддача, рейтинг видів діяльності за яким визначився наступним чином: підприємства торгівлі, ремонту автомобілів, побутових виробів та предметів особистого вжитку (1), що займаються фінансовою діяльністю (2), будівництвом (3), сільським господарством, мисливством, лісовим господарством (4), освітою (5). Найнижчі показники мають суб'єкти, що займаються нерухомим майном, орендою, інжинірингом, наданням послуг підприємцям (15), виробництвом та розподіленням електроенергії, газу та води (14), транспортом та зв'язком (13), добуванням корисних копалин (12). Всі промислові підприємства за цим показником на 11 місті (див. Табл.4).

Таблиця 4. Рейтинг результативності діяльності українських підприємств у 2001-2009 рр. за загальноекономічними показниками за видами економічної діяльності

	Капіталовіддача		Виробнича потужність		Рентабельність / Збитковість		Частка оплати праці у ВДВ		Частка валового прибутку у ВДВ		Рейтинг за загальноекономічними показниками	
	Середня	Ранг	Середня	Ранг	Середня	Ранг	Середня	Ранг	Середня	Ранг	Середня	Ранг
Будівництво	2,346	3	0,616	12	-0,044	13	1,260	3	0,634	13	0,963	11

Продовження табл. 4

виробництво та розподілення електроенергії, газу та води	0,490	14	10,388	2	0,220	10	1,085	8	0,922	8	2,621	2
Діяльність готелів та ресторанів	1,109	9	0,436	14	-1,026	15	0,945	10	0,921	9	0,477	15
Діяльність транспорту та зв'язку	0,755	13	4,493	3	1,674	2	0,925	11	1,059	5	1,781	4
добувна	0,895	12	18,418	1	1,983	1	1,196	5	1,039	6	4,706	1
Економіка	1,000	10	1,000	10	0,778	6	1,000	9	1,000	7	0,956	12
Надання комунальних та індивідуальних послуг; діяльність у сфері культури та спорту	1,249	7	0,169	15	-0,182	14	1,228	4	0,803	12	0,653	14
Операції з нерухомим майном, оренда, інжиніринг та надання послуг підприємцям	0,359	15	0,801	11	0,356	9	0,785	12	1,247	4	0,710	13
Освіта	1,542	5	1,486	8	0,176	11	1,376	2	0,360	15	0,988	10
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	1,385	6	1,491	7	0,161	12	1,511	1	0,406	14	0,991	9
переробна	1,183	8	2,112	6	0,988	5	1,102	7	0,838	11	1,244	7
Промисловість	0,933	11	2,831	5	1,115	4	1,105	6	0,893	10	1,375	6
Сільське господарство, мисливство, лісове господарство	1,783	4	1,441	9	0,667	7	0,369	15	1,804	1	1,213	8
Торгівля; ремонт автомобілів, побутових виробів та предметів особистого вжитку	5,109	1	0,545	13	0,645	8	0,677	14	1,331	2	1,661	5
Фінансова діяльність	4,316	2	3,463	4	1,398	3	0,765	13	1,256	3	2,240	3

Джерело: розраховано авторами на основі Статистичних щорічників України за 2001-2009 рр.

За фактичною виробничою потужністю (ВДВ на одного суб'єкта ЄДРПОУ) очолюють рейтинг підприємства добувної промисловості, за ними ті, що займаються

виробництвом та розподілом електроенергії, газу та води (2), транспортом та зв'язком (3), фінансовою діяльністю (4). Суб'єкти промислових видів діяльності за цим показником на 5-ому місті, а сільського господарства, мисливства – на 9-му.

Найменша ВДВ на одне підприємство припадає на ВДВ, що створена у підприємствах, які надають комунальні та індивідуальні послуги (15), у готельному та ресторанному бізнесі (14), торгівлі та ремонті автомобілів (13), будівництві (12), операціях з нерухомим майном, оренді, інжинірингу (11). Підприємства цих видів діяльності мають фактичну виробничу потужність нижчу, ніж у середньому по економіці (Табл.4).

Оцінюючи економічну складову, що формує результативність діяльності українських підприємств на основі показників рентабельності у 2001-2009 рр. слід відзначити, що найбільш рентабельними видами економічної діяльності за період 2001-2009 рр. були підприємства добувної промисловості (1), транспорту та зв'язку (2), фінансової діяльності (3), промисловості в цілому (4), переробної промисловості (5). Найменш прибутковими: готелі та ресторани (15), підприємства, що надають комунальні та індивідуальні послуги, установи культури та спорту (14), підприємства будівництва (13), охорони здоров'я та надання соціальної допомоги (12), освіти (11), виробництва електроенергії, газу та води (10) (див. Табл.4).

Серед загальноекономічних показників результативності діяльності підприємств важливим є складові ВДВ, серед яких частка оплати праці та валового прибутку у ВДВ, оскільки дозволяє проаналізувати структуру доданої вартості. Частка оплати праці у ВДВ має не тільки економічне значення, але й соціальне. За цим показником рейтинг очолюють підприємства: охорони здоров'я, та надання соціальної допомоги (1), освіти (2), будівництва (3), надання комунальних та індивідуальних послуг, діяльності у сфері культури та спорту (4), добувної промисловості (5) (див. Табл.4).

По-іншому виглядає рейтинг підприємств за часткою валового прибутку у ВДВ. У ньому лідирують суб'єкти: сільського господарства, мисливства, лісового господарства (1), торгівлі, ремонту автомобілів, побутових виробів та предметів особистого вжитку (2), фінансової діяльності (3), операцій з нерухомим майном, оренди, інжинірингу та надання послуг підприємцям (4), транспорту та зв'язку (5). Підприємства промисловості за часткою оплати праці у ВДВ посідають 6-те місце, а за часткою валового прибутку у ВДВ – 10-те .

Таким чином, рейтинг результативності українських підприємств за загальноекономічними показниками у 2001-2009 рр. виглядав таким чином: добувної промисловості (1), з виробництва та розподілу електроенергії, газу та води (2), фінансової діяльності (3), транспорту та зв'язку (4), торгівлі, ремонту автомобілів, побутових виробів та предметів особистого вжитку (5). Суб'єкти сільського господарства у цьому рейтингу на 8 місті, промисловості – 6-ому, зокрема, переробної – 7-ому, тобто провідні галузі економіки займають лише середні місця (див. Табл.4).

Як відомо, продуктивність праці є одним із головних показників діяльності підприємств і економіки в цілому, а тому оцінка продуктивності праці підприємств за

видами економічної діяльності дозволяє визначити найбільш перспективні для розвитку галузеві ринки. На основі рейтингу видів економічної діяльності за продуктивністю праці було зроблено групування видів економічної діяльності за продуктивністю праці у 2001-2009 рр., що дозволило їх типологізувати, виділивши 4 групи: з дуже низьким, середнім, високим та дуже високим рівнем (Табл. 5).

Так, дуже високий рівень продуктивності праці, який вдвічі і більше разів перевищує середній рівень по економіці, у торгівлі, ремонті автомобілів, побутових виробів та предметів особистого вжитку, а також фінансовій діяльності. Високий рівень у діяльності транспорту та зв'язку, операціях з нерухомим майном, оренді, інжинірингу та наданні послуг підприємцям.

Таблиця 5. Типологічне групування видів економічної діяльності за рівнем продуктивності праці у 2001-2009 рр.

Група за рівнем продуктивності праці	Оцінка	Кількість ВЕД	Перелік ВЕД
Дуже низький	0,313-0,869	3	Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги Освіта Надання комунальних та індивідуальних послуг; діяльність у сфері культури та спорту
Середній	0,870-1,424	6	Будівництво Виробництво та розподілення електроенергії, газу та води Переробна промисловість Добувна промисловість Сільське господарство, мисливство, лісове господарство Діяльність готелів та ресторанів
Високий	1,425-1,980	2	Діяльність транспорту та зв'язку Операції з нерухомим майном, оренда, інжиніринг та надання послуг підприємцям
Дуже високий	1,981-2,536	2	Торгівля; ремонт автомобілів, побутових виробів та предметів особистого вжитку Фінансова діяльність

Джерело: розроблено авторами

Надзвичайно важливим показником оцінки результативності є середньомісячна оплата праці у 2001-2009 рр. За рейтингом найвищий рівень цього показника був у торгівлі, ремонті автомобілів, побутових виробів та предметів особистого вжитку; фінансовій діяльності, а також у діяльності транспорту та зв'язку (див. Табл.6).

У загальному підсумку за результативністю найвищі позиції мали підприємства добувної промисловості (1); фінансові установи (2); підприємства з виробництва та розподілу електроенергії, газу та води (3); торгівлі, ремонту автомобілів, побутових

виробів та предметів особистого вжитку (4); транспорту та зв'язку (5) (Табл. 6). Суб'єкти переробної промисловості посідають 7 місце; сільського господарства, мисливства та лісового господарства – 8; будівництва – 9.

Таблиця 6. Рейтинг результативності українських підприємств у 2001-2009 рр. за використанням праці за видами економічної діяльності

Види діяльності	Продуктивність праці		Середньомісячна оплата праці		Рейтинг результативності	
	Середня	Ранг	Середня	Ранг	Середня	Ранг
Будівництво	0,981	12	1,231	6	1,106	8
виробництво та розподілення електроенергії, газу та води	1,022	10	1,064	9	1,043	10
Діяльність готелів та ресторанів	1,129	5	1,025	10	1,077	9
Діяльність транспорту та зв'язку	1,526	4	1,407	3	1,466	3
добувна	1,086	7	1,276	4	1,181	5
Економіка	1,000	11	1,000	11	1,000	11
Надання комунальних та індивідуальних послуг; діяльність у сфері культури та спорту	0,581	13	0,709	12	0,645	13
Операції з нерухомим майном, оренда, інжиніринг та надання послуг підприємцям	1,584	3	1,239	5	1,412	4
Освіта	0,373	14	0,512	13	0,443	14
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	0,313	15	0,473	14	0,393	15
переробна	1,060	8	1,162	7	1,111	6
Промисловість	1,052	9	1,161	8	1,107	7
Сільське господарство, мисливство, лісове господарство	1,093	6	0,402	15	0,747	12
Торгівля; ремонт автомобілів, побутових виробів та предметів особистого вжитку	2,316	2	1,582	2	1,949	2
Фінансова діяльність	2,536	1	1,921	1	2,228	1

Джерело: розраховано авторами на основі Статистичних щорічників України за 2001-2009 рр.

Групування видів діяльності за узагальненим рейтингом представлено у Табл. 7. Так, в останні роки серед найбільш успішних видів економічної діяльності в Україні слід виділити: добувну промисловість (1); виробництво та розподіл електроенергії, газу та води (2); діяльність транспорту та зв'язку (3); фінансову діяльність (4).

Усі підприємства промисловості посідають 5 місце, на 6-ому – операції з нерухомим майном, оренда, інжиніринг та надання послуг підприємцям, на 7-ому – переробна промисловість. Сільське господарство лише на 11 місті, будівництво – на 13-ому, надання комунальних та індивідуальних послуг; діяльність у сфері культури та послуг – на 15-ому.

Таблиця 7. Групування видів економічної діяльності за узагальненим рейтингом у 2001-2009 рр.

Рівень (оцінка)	**Кількість ВЕД**	**Перелік ВЕД**
Низький (0,632-1,035)	4	Будівництво Діяльність готелів та ресторанів Надання комунальних та індивідуальних послуг; діяльність у сфері культури та спорту Сільське господарство, мисливство, лісове господарство
Середній (1,036-1,735)	7	Операції з нерухомим майном, оренда, інжиніринг та надання послуг підприємцям Освіта Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги Переробна промисловість Промисловість Торгівля; ремонт автомобілів, побутових виробів та предметів особистого вжитку Фінансова діяльність
Високий (1,736-2,022)	1	Діяльність транспорту та зв'язку
Дуже високий (2,023-6,022)	2	Виробництво та розподілення електроенергії, газу та води Добувна промисловість

Джерело: розроблено авторами

Виходячи з проведеного аналізу, на нашу думку, не потребують підтримки види діяльності, які потенційно є успішними, тобто добувна промисловість; виробництво та розподіл електроенергії, газу та води; діяльність транспорту та зв'язку; фінансова діяльність. Натомість серйозна допомога держави, як прямими, так і непрямими методами, необхідна сільському господарству та переробній промисловості.

У цьому контексті цікавим є аналіз розміру підприємств за видами економічної діяльності на основі середньорічної кількості зайнятих, що представлено у Таблиці 8.

Найбільшими підприємствами за цим показником є лідери рейтингу, підприємства добувної промисловості та ті, що займаються виробництвом, розподілом електроенергії, газу та води. За ними йдуть суб'єкти охорони здоров'я, надання соціальних послуг та освіти, які у загальному рейтингу діяльності, відповідно на 9-ому та 10-ому місті.

Підприємства переробної промисловості посідають 7 місце, а сільського господарства – 9. З цього можна зробити висновок про залежність між розміром підприємств та результатами їх діяльності. З метою підвищення ефективності, на наш погляд, доцільним є зростання розміру підприємств переробної промисловості, будівництва, а також сільського господарства.

Таблиця 8. Рейтинг розміру підприємств за середньорічною кількістю зайнятих на одному підприємстві за видами економічної діяльності

Види економічної діяльності	Середня	Ранг
Будівництво	0,624	11
Виробництво та розподілення електроенергії, газу та води	10,071	2
Діяльність готелів та ресторанів	0,398	13
Діяльність транспорту та зв'язку	2,937	5
Добувна	17,379	1
Економіка	1,000	10
Надання комунальних та індивідуальних послуг; діяльність у сфері культури та спорту	0,274	14
Операції з нерухомим майном, оренда, інжиніринг та надання послуг підприємцям	0,506	12
Освіта	3,980	4
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	4,765	3
Переробна	1,992	7
Промисловість	2,692	6
Сільське господарство, мисливство, лісове господарство	1,335	9
Торгівля; ремонт автомобілів, побутових виробів та предметів особистого вжитку	0,244	15
Фінансова діяльність	1,370	8

Джерело: розроблено авторами на основі Статистичних щорічників України за 2001-2009 рр.

Серед видів промислової діяльності узагальнений рейтинг має такий вигляд: виробництво коксу, продуктів нафтоперероблення (1); добувна промисловість (3), зокрема, добування паливно-енергетичних корисних копалин (2), добування корисних копалин, крім паливно-енергетичних (4); виробництво електроенергії, газу та води (5). До наступної п'ятірки увійшли: металургійне виробництво, виробництво готових металевих виробів (6); виробництво транспортних засобів та устаткування (7); хімічне виробництво (8); виробництво харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів (9); виробництво машин та устаткування (10). Ці, традиційні для України, види промислової діяльності за економічними показниками мають вищій рейтинг, ніж в цілому за промисловістю (11). До видів промислової діяльності, які мають нижчі за загальні показники промисловості, належать: виробництво електричного, електронного та оптичного устаткування (12); хімічна та нафтохімічна промисловість (13); машинобудування (14); целюлозно-паперове виробництво (16); виробництво іншої неметалевої продукції (17); виробництво шкіри, вироби зі шкіри та інших матеріалів (18); виробництво гумових та пластмасових виробів (19); текстильне виробництво; виробництво одягу, хутра та виробів з хутра (20); легка промисловість (21); оброблення деревини та виробництво виробів з деревини, крім меблів (22)

У табл. 9 представлені загальні річні рейтинги видів промислової діяльності за період 2000-2009 рр. Так, виробництво коксу, продуктів нафтоперероблення посідало

перші місця в рейтингу впродовж 2001-2008 рр., а у 2009 р. – 12-те. Достатньо стабільною була ситуація на підприємствах, що займаються виробництвом та розподілом електроенергії, газу та води: 4 місце у 2002-2007 рр., у 2008 р. та 2009 р. 8-ме та 9-те відповідно.

Металургійне виробництво та виробництво готових металевих виробів з 13 місця у 2000 р. піднялося до 4-го у 2007 р. та знову здало позиції у 2009 рр. і в результаті опинилося на 19-му місті. Машинобудування з 7-го місця у 2000 р. втратило багато позицій впродовж 2001-20007 рр., однак у 2009 р. знову повернулося на початкові позиції. Однак пояснюється це не покращенням ситуації в машинобудуванні, а погіршенням її в інших галузях промисловості.

Останніми роками стрибкоподібно змінювався рейтинг виробництва харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів: 17 місце у 2000 р., 10 – у 2002-2003 рр., 2006-2007 рр., 4 – у 2009 р. Стосовно легкої промисловості, дуже прикро констатувати, що її позиції протягом всього періоду, окрім 2009 р., залишалися в кінці рейтингу.

Таким чином, на основі статистичного аналізу видів економічної діяльності в Україні виявлено тенденції уповільнення розвитку високотехнологічних видів діяльності, переробної промисловості, будівництва, сільського господарства, а також спрямованість української економіки на добування та первинну переробку сировини, зокрема, провідні позиції суб'єктів добувної промисловості, підприємств, що займаються виробництвом і розподілом електроенергії, газу та води, а також фінансовою діяльністю.

Таблиця 9. Загальний рейтинг за видами промислової діяльності у 2000-2009 рр.

Види промислової діяльності	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Виробництво гумових та пластмасових виробів	8	11	13	15	14	14	16	15	19	15
Виробництво електричного, електронного та оптичного устаткування	15	18	18	19	17	18	18	17	14	2
Виробництво іншої неметалевої мінеральної продукції	12	17	19	14	16	15	13	13	13	16
Виробництво коксу, продуктів нафтоперероблення	10	2	1	1	1	1	1	1	2	12
Виробництво машин та устаткування	14	15	14	17	18	17	17	16	11	3
Виробництво та розподілення електроенергії, газу та води	1	5	4	4	4	4	4	4	8	9

Продовження табл. 9

Виробництво транспортних засобів та устаткування	16	7	8	8	7	8	7	6	10	17
Виробництво харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів	17	12	10	10	12	11	10	10	16	4
Виробництво шкіри, виробів зі шкіри та інших матеріалів	21	19	16	18	20	20	19	20	18	5
Добування корисних копалин, крім паливно-енергетичних	3	4	5	6	6	5	6	7	1	1
Добування паливно-енергетичних корисних копалин	6	1	2	2	2	2	2	2	5	20
Добувна промисловість	5	3	3	3	3	3	3	3	9	6
Легка промисловість	19	21	22	22	21	21	21	21	20	8
Машинобудування	7	16	17	16	15	16	14	14	12	7
Металургійне виробництво та виробництво готових металевих виробів	13	6	6	5	5	6	5	5	4	19
Оброблення деревини та виробництво виробів з деревини, крім меблів	22	20	21	20	19	19	20	19	22	18
Переробна промисловість	11	14	12	12	11	12	12	12	15	13
Промисловість в цілому	9	13	11	11	10	10	9	11	6	14
Текстильне виробництво; виробництво одягу, хутра та виробів з хутра	18	22	20	21	22	22	22	22	21	11
Хімічна та нафтохімічна промисловість	4	9	15	9	9	9	11	9	7	21

Джерело: розраховано авторами на основі Статистичних щорічників України за 2000-2009 рр.

Розроблений авторами рейтинг українських підприємств за загальноекономічними показниками результатів діяльності у 2001-2009 рр. показав, що на першому місті добувна промисловість, на другому – виробництво та розподіл електроенергії, газу та води, на третьому – фінансова діяльність. Підприємства сільського господарства у

цьому рейтингу на 8 місті, промисловості – на 6-ому, зокрема, переробної – на 7-ому, тобто провідні галузі економіки посідають місця всередині рейтингу. Позиціонування підприємств промисловості показало, що до першої п'ятірки увійшли підприємства з виробництва коксу, продуктів нафтоперероблення, добувної промисловості, зокрема, добування паливно-енергетичних корисних копалин, добування корисних копалин, крім паливно-енергетичних, виробництва електроенергії, газу та води.

Все це дає підстави стверджувати, що економіка України продовж десяти років стабільно реалізує ресурсно-орієнтовну модель. Низькій розвиток саме переробних видів промислової діяльності, які в своїй основі мають інноваційну складову, призводить до неможливості модернізації економіки України і спрямованості її на інновації. Результатом цього є відсутність відповідного попиту на високотехнологічні ресурси, а відповідно й виробництво інноваційної продукції. А тому тільки впровадження стимулюючої галузевої політики у машинобудуванні, виробництві транспортних засобів та устаткування, а також електричного, електронного та оптичного устаткування щодо залучення до них інвестицій в з метою оновлення виробництва є, на нашу думку, недостатнім засобом. Потрібна довгострокова державна програма модернізації всієї економіки на інноваційній основі, яка буде орієнтована не тільки на модернізацію виробництва і підвищення продуктивності праці та капіталовіддачі, а і на соціальну модернізацію і модернізацію моделі суспільства.

Література:

1. Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна влада: Програми економічних реформ на 2010—2014 роки [Затверджено Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 23 червня 2010 р. № 1724-р.]
2. Кондратьев Н.Д. Большие циклы конъюнктуры и теория предвидения / Н.Д. Кондратьев– М.: Экономика, 2002. – 767 с.
3. Шумпетер Й. Теория экономического развития / Й. Шумпетер – М.: Прогресс, 1992. – 455 с.
4. Auty R. M. Sustaining development in mineral economies: the resource curse thesis [текст] / R. M. Auty. — London: Routledge, 1993. – 272 p.
5. Sachs J.D. Natural resource abundance and economic growth / J.D. Sachs, A.M. Warner // NBER Working Paper 5398. – Cambridge, Massachusetts, National Bureau of Economic Research. – 1995.- [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nber.org/papers/w5398.pdf.
6. Djankov S.The curse of aid [текст] / [S. Djankov, J. G. Montalvo, M. Reynal-Querol] // Journal of Economic Growth. – 2008.- vol. 13 (3) (Springer). – p. 169-194
7. Тамбовцев В. Ресурсная обеспеченность страны ы ее политико-экономические последствия // В.Тамбовцев, Л.Валитова // Экономическая политика. – 2007. - № 3 (7) . – С. 18-31
8. Шостак Л. Відкрита економіка: перспективи позиціювання України у світовій господарській системі / Л. Шостак, О. Бадрак // Економіка України. - 2009. - № 7. - С. 42

.